

hükümlerin geçerli olacağı açıktır. Buna karşılık bir kimsenin biyolojik olarak hem kadınlık hem de erkeklik özelliği taşıması veya cinsiyetinin belirsiz olması farklı bir durum olup çok ender rastlanan bu tür yapısal bozukluk İslâmî gelenekte tabii karşılanmış ve tâbi olacağı dinî ve hukukî hükmü belirleyebilmek için bazı kriterler kullanılması ve bazı uyarımların yapılması yoluna gidilmiştir.

Fıkıh literatüründe hünsâ iki gruba ayrılarak incelenir. Birincisi, erkeklikle dişilik belirtilerine birlikte sahip olmakla beraber biri diğerine baskın olan, yani erkek veya kadın olduğuna kolayca hükmedilen ve "hünsâ-i gayr-i müşkil" olarak adlandırılan kimsedir. Bunlar hakkında belirgin olan cinsiyetin hükümleri uygulanır. İkincisi, hangi cinsten olduğuna kolayca hükmedilemeyecek tarzda erkeklik ve dişilik organına birlikte sahip olan veya bu organlardan hiçbirini taşımayan kimse olup buna da "hünsâ-i müşkil" denilir. Hünsâ denilince genelde bu ikinci gruba giren kimseler kastedilir. Bunların "müşkil" olarak nitelendirilmesi de cinsiyetini ve dolayısıyla haklarında uygulanacak hükmü belirlemenin zorluğunu ifade içindir.

Hünsâ-i müşkile erkek veya kadın cinsinden hangisinin hükmünün uygulanacağını tesbit için fakihlerce önerilen veya tartışmaya açılan kriterler onların bilgi ve tecrübe birikimlerinin ürünü olan, ayrıca hünsânın cinsiyetini değil ona uygulanacak hükmü belirlemeyi hedefleyen pratik çözümler olarak görülmelidir. Meselâ kaynaklarda, ergenlik çağı öncesinde idrarın hangi organdan geldiği veya her ikisinden gelmesi halinde öncelik sırası ya da nisbeti şeklinde bazı kriterlerden söz edilir. Hz. Peygamber de bu durumdaki birinin mirastaki payının nasıl takdir edileceği sorusuna idrarın geldiği organa göre hüküm verileceği şeklinde cevap vermiştir (Beyhakî, VI, 261). Ergenlik sonrasında ise erkeklik ve dişilik belirtilerindeki gelişmeler esas alınır.

Hünsâ-i müşkile uygulanacak hukukî ahkâm konusunda kural olarak ihtiyatla hareket edilir. Meselâ fakihlerin çoğunluğu bu mülahaza ile hünsânın kadınlar gibi örtünmesi gerektiği, fakat ipek elbise ve ziynet eşyası kullanamayacağı görüşündedir. Ancak birinci görüşe Hanbelîler, ikinci görüşe ise Hanefîler katılmazlar. Halvet, dokunma ile abdestin bozulması, ezan okuma, cenazeyi yıkama, cenazesinin yıkanması ve kefenlenmesi, imâmet, cemaatle namaza iştirak konularında da benzeri bir ihtiyatın izlendiği görülür.

Hünsânın erkeklere ve kendi durumunda olanlara imamlık yapmasının sahih olmayacağı hususunda ittifak vardır, kadınlara imâmeti ise sahihtir. Fakihlerin çoğuna göre hünsâ hac ve umrede ihram konusunda kadının hükümlerine tâbi olur. Yine çoğunluğa göre mahremi olmayan kadın veya erkeklerle halveti câiz olmadığı gibi öldüğünde cenazesi kadın veya erkeklerce yıkanamaz; teyemmüm yaptırılarak kefenlenir.

Şâhitlik konusunda hünsâ kadın gibi muamele görür. Mâlikî, Şâfiî ve Hanbelî mezheplerine göre hünsânın kadılık görevine getirilmesi sahih değildir; Hanefîler ise hadler ve kıyasla ilgili konulara bakılmak şartıyla bu göreve getirilebileceği görüşündedirler.

Hünsânın mirastaki hissesine gelince, Hanefî mezhebine göre erkek veya kadın olarak hangi durumda daha az pay alıyorsa kendisine o kadar pay verilir; çünkü hak iktisabında ihtimalle değil kesin delille hareket edilmesi esastır. Aynı şekilde bir hale göre vâris oluyor, diğerine göre olamıyorsa pay alamaz. Şâfiî mezhebinde hünsâya ve hünsâdan etkilenen diğer mirasçılara alacaklarının en azı verilir. Fazlası hünsânın durumu belli oluncaya ya da vârislerle hünsâ arasında anlaşma sağlanıncaya kadar bekletilir. Mâlikîler ve Hanbelîler ise hünsâya erkek ve kadın olarak alacağı hisselerine ortalamasını vermişlerdir. Hanefîler'den Ebû Yûsuf ve Muhammed de bu görüştedir.

Hünsânın diyeti konusunda da çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. Hanefî, Mâlikî ve Hanbelîler'e göre hünsâ öldürülüp diyetle hükmolunduğu zaman erkek ve kadın diyetlerinin ortalaması ödenir, Şâfiî mezhebine göre ise kadın diyeti ödenir.

BİBLİYOGRAFYA :

Lisânü'l-'Arab, "hns" md.; *Müsned*, IV, 71; Buhârî, "Libâs", 61-62; Ebû Dâvûd, "Libâs", 30; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, VI, 261; Kâsânî, *Bedâ'î*, VII, 328, 329; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, I, 182-196, 205-206, 413; II, 199-200; III, 331; VI, 253-258; VIII, 62-63; Mevsîlî, *el-İhtiyâr*, Beyrut 1975, I, 58-59; III, 38-40; İbnü'l-Hümâm, *Fet-hu'l-kadir*, VIII, 500-509; Süyûtî, *el-Eşbâh ve'n-nezâ'ir*, Kahire 1378/1959, s. 241-248; Remlî, *Nihâyetü'l-muhtâc*, Beyrut 1404/1984, II, 451; VI, 31, 311; Buhûtî, *Keşşâfû'l-kınâ*, I, 488, 489; V, 90, 445; İbn Âbidîn, *Reddû'l-muhtâr*, I, 109, 380; II, 310; III, 183-184; IV, 356, 377; V, 464-467; Ali Haydar, *Teshîlû'l-ferâ'iz*, İstanbul 1322, s. 203-211; Bîlmen, *Kamus*², V, 367-372; Zühaylî, *el-Fikhü'l-İslâmî*, VI, 567; VIII, 426-428; Hayatî Hökelekî, "Cinsiyet", *DİA*, VIII, 21-24; Y. Vehbi Yavuz, "Hunsa", *İslam'da İnanç İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi*, İstanbul 1997, II, 301-302; "Hünsâ", *Mv.F*, XX, 21-32.

 ORHAN ÇEKER

HÜR

(bk. HÜRRİYET).

HÜR b. ABDURRAHMAN

(الحَرَب بن عبد الرحمن)

el-Hür b. Abdirrahmân

b. Osmân es-Sekâfî

(ö. 100/719'dan sonra)

Endülüs valisi.

Endülüs fâtihi Mûsâ b. Nusayr'ın yeğenidir. Abdülazîz b. Mûsâ b. Nusayr'ın bir suikast sonucu öldürülmesinin ardından askerler tarafından başa geçirilen Eyyûb b. Habîb el-Lahmî'nin yerine Kuzey Afrika Valisi Muhammed b. Yezîd tarafından 97 (716) yılında Endülüs valiliğine tayin edildi. Bu tayinin aslında, Abdülazîz'in öldürülmesi olayının aydınlığa kavuşturulması ve suikastı düzenleyenlerin cezalandırılması amacıyla bizzat Emevî Halifesi Süleyman b. Abdülmelik'in tâlimatı üzerine gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Hür, Endülüslü askerlerin kendisine karşı çıkabileceklerini düşünerek yanına eşraftan 400 kişiyi aldı. Endülüs'te herhangi bir muhalefetle karşılaşmadı. Yaklaşık iki buçuk yıl süren valiliği esnasında daha ziyade seferlerle meşgul oldu. Pireneler'i aşarak Sebtimâniye'ye (Septimania) ulaştı (99/718). Kurtuba'da (Cordoba) rehlin tutulan Vizigot asilzadelerinden Pelayo, onun bu meşguliyetinden istifade ederek kaçmayı başardı ve İspanya'nın kuzeyindeki Asturias bölgesinde Endülüs müslümanlarının geleceği açısından son derece önemli olan "Reconquista" (Endülüs'ü müslümanlardan geri alma) hareketini başlattı.

Muahhar hıristiyan kaynaklarında Hür b. Abdurrahman'ın özellikle hıristiyanlara karşı oldukça sert davrandığı rivayet edilmekteyse de ilk kaynaklarda bu hususu teyit eden bir bilgiye rastlanmamaktadır. Berberîler'le Araplar arasındaki anlaşmazlığı gidermeye çalıştıysa da başarılı olamadı. Endülüs'ün idarî merkezinin İşbiliye'den (Sevilla) Kurtuba'ya nakli de onun icraatları arasında gösterilmektedir (İbn İzzârî, II, 25). Ancak bu icraatın kendisinden önceki vali Eyyûb b. Habîb tarafından gerçekleştirilmiş olması daha kuvvetli bir ihtimaldir. Hür, Halife Ömer b. Abdülazîz tarafından görevden alınmış ve yerine Semh b. Mâlik el-Havlânî tayin edilmiştir (Ramazan 100/Nisan 719). Kaynaklarda Hür b. Âmil'in daha sonraki hayatıyla ilgili bilgi yoktur.

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Kütiyye, *Târîhu iftitâhi'l-Endelüs* (nşr. İbrâhîm el-Ebyârî), Kahire 1932, s. 37-38; İbn İzârî, *el-Beyânü'l-muğrib*, I, 47-48; II, 25; Makkarî, *Nefhu'l-ğîb* (nşr. Muhyiddin Abdülhamîd), Kahire 1949, IV, 3; M. Abdullah İnân, *Devletü'l-İslâm fi'l-Endelüs*, Kahire 1969, I/1, s. 73-74; Hâlid es-Süfî, *Târîhu'l-'Arab fi'l-Endelüs*, Bingazi 1980, I, 207; *Ahbâr mecmû'a*, s. 29, 86-87; Hüseyin Münis, *Fecrü'l-Endelüs*, Riyad 1985, s. 320, 327, 333, 355-356, 604-605; E. Lévi Provençal, *España Musulmana*, Madrid 1987, IV, 24; S. Vila, "el-Nombramiento de los walies de al-Andalus", *al-Andalus*, IV, Madrid 1936, s. 215-220; H. Miranda, "al-Hurr b. 'Abd al-Rahmân al-Thakafi", *EP* (Ing.), III, 587.

MEHMET ÖZDEMİR

HÜR el-ÂMİLİ (الحُرّ العَمَلِيّ)

Muhammed b. el-Hasen b. Ali
el-Hür el-Âmilî el-Meşgarî
(ö. 1104/1693)

Şii muhaddis ve fakih,
Ahbâriyye ekolünün
önde gelen temsilcilerinden.

8 Receb 1033'te (26 Nisan 1624) eski bir Şii ilim merkezi olan Cebeliâmil bölgesinin Meşgarâ köyünde doğdu. Kendisinin ve bazı akrabasının taşıdığı Hür lakabı, Kerbelâ'da şehid düşen Hür b. Yezîd er-Riyâhî'ye ulaşan neseplerinden dolayıdır. Babasının ve annesinin babası Şeyh Abdüsselâm b. Muhammed el-Hür, amcası Şeyh Muhammed el-Hür ile babasının dayısı Şeyh Ali b. Mahmûd'un yanında öğrenimine başladı. Ardından yine Cebeliâmil'de bulunan Cebâ köyüne gidip Şeyh Hüseyin ez-Zahîrî ve Şeyh Zeyneddin b. Muhammed'in yanında öğrenime devam etti. Cebeliâmil'de kaldığı yaklaşık kırk yıl boyunca iki defa hacca gitti. Daha sonra Irak'taki imamların türbelerini ziyaret etmek için Cebeliâmil'den ayrıldı ve o devirde Arap Şii ulemâsı için büyük cazibesi olan İran'a geçerek İmam Ali er-Rizâ'nın medfun bulunduğu Meşhed'e yerleşti (1073/1663). Ölünceye kadar bu şehirde şeyhülislâm ve kâdilkudât makamlarını şahsında birleştirdi. Meşhed'de iken iki defa daha hacca gitti. İkinci seferinde İsfahan'a uğrayıp ülkenin siyasî ve dinî işlerinde büyük nüfuzu olan Muhammed Bâkir el-Meclisî ile görüştü; iki âlim hadis rivayeti konusunda birbirlerine icâzet verdiler. Âmilî aynı zamanda Safevî Hükümdarı Şah Süleyman'ın lutfuna mazhar oldu.

21 Ramazan 1104 (26 Mayıs 1693) tarihinde Meşhed'de vefat eden Hür el-Âmilî,

İmam Rızâ'nın türbesine yakın Mirza Ca'fer Medresesi'nin kapısının yanına defnedildi. Tarihçi olan kardeşi Ahmed de şeyhülislâm ve kâdilkudât makamlarına getirildi. Hür el-Âmilî, fıkıh ve akaidle ilgili meselelerde Kur'an ve Sünnet'i (imamların ahbârî) esas alıp akfî metotlara karşı çıkan Ahbâriyye ekolüne mensup olmakla birlikte Usûliyye'ye karşı mutedil bir yol takip etmiş, şöhretini de fakih olarak değil muhaddis olarak kazanmıştır.

Eserleri. Çeşitli konularda eser kaleme alan Hür el-Âmilî, vefatından yedi yıl önce yazdığı *Emelü'l-âmil*'deki otobiyografisinde (I, 141-154) yirminin üzerinde kitap ve risâlesinin adını vermektedir. Bahrânî, Hür el-Âmilî'nin çok sayıda eser kaleme almakla birlikte bunların titiz bir inceleme mahsulü olmadığını, ayrıca tertipten de yoksun bulunduğunu belirtmekte (*Lü'lü'tü'l-bahreyn*, s. 80), Hânsârî de bu değerlendirmeyi kaydettikten sonra söz konusu eksikliğin bütün Ahbâriyye mensuplarında görüldüğünü ileri sürmektedir (*Ravzâtü'l-cennât*, VII, 102). Âmilî'nin belli başlı eserleri şunlardır: 1. *Tafşîlü vesâ'ilü's-Şî'a ilâ tahşîli mesâ'ilü's-Şerî'a*. Âmilî'nin en önemli eseri olup daha çok *Vesâ'ilü's-Şî'a* adıyla tanınmıştır. Şîa hadis külliyyatının dört ana kitabı (kütüb-i erbaa) yanında çok sayıda güvenilir kaynakta yer alan hadisleri bir araya getiren eser on sekiz yılda telif edilmiştir. Fıkıh bablarına göre düzenlenen eserdeki hadisler çeşitli rivayet yolları ve tam isnadlarıyla kaydedilmiş, müellif bazı ihtilâflı konularda kendi görüşlerini de kısaca belirtmiştir. Çeşitli baskıları yapılan *Vesâ'ilü's-Şî'a* (I-III, Tahran 1269-1271, 1283-1288, 1313-1314, 1323-1324) Abdürrahîm er-Rabbânî eş-Şirâzî tarafından yeniden neşredilmiştir (I-XX, Tahran-Kum 1376-1389, 1398; Beyrut 1412/1991). Eserin kaynaklarının, hadis ricâli ve diğer bazı konuların yer aldığı son bölümü *Hâtimetü Tafşîli vesâ'ilü's-Şî'a* adıyla Muhammed Rızâ el-Hüseyinî el-Celâli tarafından ayrıca yayımlanmıştır (Kum 1412). Hür el-Âmilî, konunun uzmanları için büyük önem taşımakla birlikte umurun faydalanmasına pek uygun olmayan bu eseri, tekrarlar ve isnadları çıkararak *Hidâyetü'l-ümme ilâ ahkâmî'l-e'imme* (I-VII, Meşhed 1412-1413) adıyla ihtisar ettiği gibi kullanımını kolaylaştırmak için İbn Bâbeveyh'in *Men lâ yahdürühü'l-fakih* adlı eserine telmihle *Men lâ yahdürühü'l-imâm* adını verdiği bir de fihrist hazırlamıştır (Tahran 1323, 1376-1389, *Vesâ'ilü's-Şî'a* ile birlik-
te). Mirza Hüseyin Nûrî, bu eserde bulun-

mayan hadisleri toplayarak *Müstedrekü'l-Vesâ'il* (I-III, Tahran 1318-1321), Âyetullah Âgâ Hüseyin Burûcirdî de eserin bazı yanlışlarını düzelterek *Tehzîbü'l-Vesâ'il* adlı eserleri kaleme almışlar, bazı âlimler de eser üzerine şerh yazmışlardır (Âgâ Büzürg-i Tahrânî, *ez-Zerî'a*, IV, 353; XIV, 169-170). 2. *Bidâyetü'l-hidâye. Vesâ'ilü's-Şî'a*'nın kısaltılıp sadeleştirilmiş şekli olan eserde Kitap ve Sünnet'te hükümü bulunan farz (vâcip) ve haramlara yer verilmiştir. Birkaç defa basılan eser (Tahran 1270, 1318, 1325; Hind 1271; Leknev 1311) M. Ali el-Ensârî tarafından neşredilmiştir (Kum 1407). 3. *İsbâtü'l-hüdât bi'n-nuşûş ve'l-mucizât*. Birçok kitaptan derlenen ve Hz. Peygamber ile imamlara, onların faziletlerine dair 20.000'i aşkın hadis ihtiva eden eseri Seyyid Hâşim er-Resûlî yayımlamıştır (I-VII, Kum 1337-1339, Muhammed Nasrullahî'nin Farsça tercüme ve şerhiyle birlikte). 4. *el-Cevâhîrüs-seniyye fi'l-eğâdîsü'l-kudsîyye* (Tahran 1302; Nefec 1384; Beyrut 1402, 1405; bir değerlendirmeye için bk. Robson, XXII [1970], s. 1-13). Bir Şii muhaddis tarafından kutsî hadislere dair yazılan ilk eser olup Sünnî âlimlerin kaleme aldığı kitaplarda da bulunan bazıları dışında eserdeki hadislerin çoğu Şîa doktrinini destekleyici mahiyettedir. 5. *el-İkâz mine'l-hec'a bi'l-burhân 'ale'r-rec'a*. Altmış dört âyet, 600'ü aşkın hadise ve diğer delillere dayanılarak rec'at konusunu ele aldığı eser Hâşim er-Resûlî tarafından neşredilmiştir (Ahmed Cennetî'nin Farsça tercümesiyle birlikte, Kum 1381). 6. *el-Fevâ'idü't-Tûsiyye*. Bazı müşkil hadisler ve Tûs'ta kendisine sorulan zor meselelere dair olup Seyyid Mehdi el-Lâciverdî ve Muhammed Dürüdî tarafından yayımlanmıştır (Kum 1403). 7. *Emelü'l-âmil* (Tahran 1302, Muhammed b. İsmâil el-Hâirî'nin *Münthe'l-makâl*'i ile birlikte; Tahran 1306, Muhammed b. Ali el-Esterâbâdî'nin *Menhecü'l-makâl*'i ile birlikte; nşr. Seyyid Ahmed el-Hüseyinî, I-II, Nefec-Bağdat 1385/1965; Kum 1362 hş.). Cebeliâmil bölgesinde yetişen ulemânın biyografisi hakkındadır. I. ciltte bu bölgeye mensup 200'ü aşkın kişiye, II. ciltte ise bölge dışından Ebû Ca'fer et-Tûsî'den müellifin zamanına kadar 1000'in üzerinde müteahhirin devri âlimine yer verilmiştir. Hasan es-Sadr (*Tekmiletü Emelî'l-âmil*, nşr. Ahmed el-Hüseyinî, Kum 1406) ve diğer bazı âlimler bu esere zeyil yazmışlardır (Âgâ Büzürg-i Tahrânî, *ez-Zerî'a*, III, 337-339; IV, 411; Salati, LXII [1988], s. 8-9). 8. *el-Fuşûlü'l-mühimme fi uşûli'l-e'imme* (Tebriz